

University of Groningen

'It takes three generations to make a gentleman', ofwel enige opmerkingen en mededelingen over de rechtsgeschiedenis van Ameland

van der Ven, F.A.J.

Published in:
Groninger Opmerkingen en Mededelingen

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version
Final author's version (accepted by publisher, after peer review)

Publication date:
2008

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

van der Ven, F. A. J. (2008). 'It takes three generations to make a gentleman', ofwel enige opmerkingen en mededelingen over de rechtsgeschiedenis van Ameland. Groninger Opmerkingen en Mededelingen, XXV, 51-74.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

‘It takes three generations to make a gentleman’

ofwel enige opmerkingen en mededelingen over de rechtsgeschiedenis van Ameland.¹

Inleiding

Eind jaren tachtig wilde ik een scriptie schrijven over de eigendom van het eiland Schiermonnikoog. In de veronderstelling dat alle stukken over de eigendom op het gemeentehuis van Schiermonnikoog te vinden waren, nam ik de boot. Op mijn vraag bij de gemeente of ik de stukken kon inzien verwees de dienstdoende ambtenaar mij naar de brandweerkazerne in Dokkum, waarboven het streekarchief was gehuisvest. Aangekomen in Dokkum hielp de streekarchivaris mij meteen uit de droom. Over de eigendom van Schiermonnikoog was niet veel te vertellen. Ik kon beter een scriptie schrijven over de eigendom van Ameland. Hij liet mij onder andere een advies zien van de Friese rechtsgeleerde Ulric Huber waarin deze de Cammingha's, generaties lang de heren van Ameland, ter zijde stond in een proces tegen een Duitse edelman die rechten op Ameland pretendeerde te hebben. Het advies was in het Latijn. De keuze was toen snel gemaakt: het werd Schiermonnikoog.

In 1997 vroeg de burgemeester van Ameland, R.S. Cazemier, of ik ter gelegenheid van het 40-jarig bestaan van de historische vereniging ‘De ouwe Pôlle’ iets wilde uitzoeken en daarover komen vertellen. 1998 zou in het teken staan van het 500-jarig bestaan van de bestuurlijke eenheid van Friesland. De Friezen kregen in 1498 voor het eerst te maken met een heerser die het in Friesland daadwerkelijk voor het zeggen kreeg en bestuurlijke eenheid wilde scheppen. En wel in de persoon van de hertog van Saksen, die door keizer Maximiliaan als gubernator over de Friese landen werd aangesteld. Een voor de Friezen droevig feit, want tegelijk met het ontstaan van de bestuurlijke eenheid was het gedaan met ‘de Friese vrijheid’. De vraag van Cazemier was of Ameland altijd tot Friesland had behoord en dus ook onder de macht van de hertog geraakte of onafhankelijk was en bleef. Met andere woorden of de Amelanders in 1998 met de Friezen de vlag halfstok dienden te hangen of zij het glas konden heffen op het voortbestaan van de onafhankelijkheid? Cazemier had de streekarchivaris, ‘je vindt hem boven de brandweerkazerne in Dokkum’,

¹ De meeste gegevens zijn ontleend aan J. Houwink, *De staatkundige- en rechtsgeschiedenis van Ameland tot deze eeuw*, Leiden 1899. Zie ook: K. van Alkemade, P. van der Schelling, *Beschryvinge van de vrije en onafhangelijke Heerlijkheyd Amelandt, van ouds Fostelandt, der oude bewoorders, heydense godsdienst, en bekeringe, hoogeregtigheden, groote vrydommen, met egte bewysen en bescheyden bekrachtigd*, ca 1746. (Handschrift PB Friesland); E.W. Koning, *De staatkundige geschiedenis van Ameland*, doctoraalscriptie geschiedenis, RU Leiden 1968; *Amelandiae status genuinus*, Leeuwarden 1666; R. Eshuis, *Tussen Holland en Friesland, De politieke verhoudingen tussen de graven van Holland, het gewest Westerlauwers Friesland en Ameland en Terschelling in de late middeleeuwen*, doctoraalscriptie Middeleeuwse geschiedenis, KU Nijmegen 1996.

al ingelicht.

Einde van de Friese vrijheid.

Albrecht, hertog van Saksen, kreeg het, zoals gezegd, in 1498 in Friesland voor het zeggen. Voordien had geen enkele vorst vaste voet op Friese bodem weten te verkrijgen. Met name de graven van Holland hebben verwoede pogingen gedaan om de Friezen te onderwerpen. Zij meenden aanspraak op Friesland te kunnen maken omdat hun rechtsvoorgangers in de elfde eeuw door de keizer met de Friese landen waren beleend.

De Friezen hebben zich altijd tegen de uitoefening van de grafelijke rechten verzet. Zij eisten namelijk voor zich de status van rijksonmiddellijkheid op, 'met welk begrip de juridische status wordt aangeduid van die landen en steden in het Heilige Roomse Rijk die waren 'bevrijd' van een tussen hen en het Rijkshoofd geplaatst landsheerlijk gezag'.² Het komt er dus op neer dat de Friezen rechtstreeks onder het gezag van de keizer stonden en dat zij behalve de keizer niemand boven zich duldden.

Een belangrijk gevolg van het feit dat de graven niet daadwerkelijk gezag konden doen gelden is dat de Friese landen niet zijn gefeodaliseerd. De Friezen maakten op bestuurlijk en rechtsprekend gebied zelf de dienst uit, hetgeen tot gevolg had dat de Friese landen geen eenheid vormden, maar verbrokkeld waren in een groot aantal feitelijk onafhankelijke, zelfstandige staatjes.

Wanneer ik spreek over de Friese landen, Friesland of de Friezen dan beperk ik mij voor het gemak tot het gebied dat nu de provincie Friesland uitmaakt; tussen Vlie en Lauwers en de inwoners daarvan.

Behoorde Ameland in vroeger tijden tot deze Friese landen?

Holland en Friesland

We richten ons op het jaar 1396, toen een andere Albrecht, Albrecht van Beieren, ten strijde trok tegen de Friezen. Hij deed dat in zijn hoedanigheid van graaf van Holland. Deze titel, die hem de soevereiniteit over het graafschap Holland gaf, had hij gekregen van de keizer van Heilige Roomse Rijk. Albrecht wilde zijn aanspraken op Friesland geldend maken. Deze aanspraken baseerde hij, zoals gezegd, op het feit dat zijn voorgangers door de keizer met de Friese landen waren beleend. Of Ameland in de elfde eeuw ook bij deze belening was inbegrepen is niet te achterhalen. Er is geen oorkonde overgeleverd waarin staat vermeld welke landen precies behoren tot de Friese landen waarmee de graven zijn beleend. Het enige dat vastgesteld kan worden is dat Ameland geografisch gezien deel uitmaakte van het woongebied der Friezen tussen Vlie en Lauwers. En dat de graven van

² O. Vries, *Het Heilige Roomse Rijk en de Friese vrijheid*, Leeuwarden 1986, p. 26. Zie ook: A. Janse, *Grenzen aan de macht: de Friese oorlogen van de graven van Holland omstreeks 1400*, Den Haag 1993; J.H.A. Lokin, F. Brandsma, C.J.H. Jansen, *Het Rooms-Friese recht; de civiele rechtspraak van het Hof van Friesland in de 17e en 18e eeuw*, Hilversum-Leeuwarden 1999, 15 v. (Vertaling: *Roman-Frisian Law of the 17th and 18th century*, Berlijn 2003).

Holland Ameland altijd vanzelfsprekend hebben beschouwd als behorend tot de landen, waarmee ze door de keizer waren beleend.

Terwijl de Friezen weerstand boden aan Albrecht gooide Ameland het met hem op een akkoord. De Amelanders kwamen in 1396 schriftelijk met hem overeen dat hij de Amelanders in bescherming zou nemen onder de voorwaarde dat zij hem zouden huldigen als heer van Ameland indien de graaf erin slaagde de Friezen te onderwerpen. In het plakkaatboek vinden we de over deze kwestie gewisselde brieven onder de titel die als volgt luidt: 'graaf vergunt Ameland onzijdig te mogen zijn in de oorlog tussen Holland en Friesland'. Ameland zou derhalve neutraal zijn, dat wil zeggen dat de Amelanders onpartijdig zouden blijven en niet zouden deelnemen aan de oorlog die tussen de Friezen en de Hollanders werd gevoerd. De Amelander schepen voeren diensgevolge onder neutrale vlag en kregen tevens vrijgeleide om te varen door het land van de graven van Holland, om ongestoord handel te kunnen blijven drijven. Tegelijkertijd bleven de Amelanders op goede voet met de Friezen en zo wisten zij zich dus verzekerd van handel met zowel Friesland als Holland. Ameland was gunstig gelegen voor handel met beide partijen. Zo doemt dan ook het beeld op van Amelanders die aan de ene kant van hun eiland de Friezen van wapens voorzien om de Hollanders tegen te houden en aan de andere kant de Hollanders wapens verschaffen om de Friezen aan te vallen.

Vermelding verdient hierbij nog dat de Amelanders zelf rechtstreeks de overeenkomst met de graaf van Holland sloten en dat zij niet door een tussenpersoon werden vertegenwoordigd. In de bescherm-akte van 1396 worden enkel 'Die guden luden van Aemlant' genoemd, met wie de graaf de overeenkomst sloot.

Het voorgaande duidt erop dat 'die van Ameland' rond 1400 een eigen koers voeren en zelfstandig en onafhankelijk waren van de Friese landen, die verdeeld waren in twee go-en: Oostergo en Westergo. Deze go-en waren weer verdeeld in zelfstandige rechtsdistricten, die werden vertegenwoordigd door een college van grietmannen en mederechters. Deze colleges traden niet alleen op als hoogste rechterlijke instantie van die gebieden maar vertegenwoordigden die gebieden ook naar buiten toe, bijvoorbeeld bij het sluiten van verdragen. Nergens zijn aanwijzingen te vinden waaruit blijkt dat Ameland bestuurlijke banden met een van deze go-en en districten had. Integendeel, we hebben zojuist gezien dat Ameland bij het sluiten van de overeenkomst met Albrecht niet werd vertegenwoordigd door een college van grietmannen uit Oostergo of Westergo.

Waarschijnlijk was Ameland in die tijd, omstreeks 1400, geen staatkundig geheel. Er is geen enkele aanwijzing voor het bestaan van een algemeen bestuur op het eiland of een college van grietmannen zoals in de Friese districten. Vermoedelijk had ieder dorp zijn eigen bestuur.³

Ameland lijkt zelfstandig en rijksonmiddellijk te zijn en dus rechtstreeks onder het Heilige Roomse Rijk te vallen.

³ Houwink, noot 1, Leiden 1899, 99.

Verklaring van Hartwert

De Amelanders mogen zichzelf zelfstandig hebben beschouwd, toch is een verklaring overgeleverd waaruit men zou kunnen opmaken dat het in enig opzicht wel degelijk onder Friesland ressorteerde. In deze verklaring, die dateert van 1405 en bekend is als ‘de verklaring van Hartwert’, werd van Friese zijde bepaald dat ‘die van Ameland vrij en onbelast zullen zijn van alle rechten en lasten(jurisdictie) van Ferwerderadeel of in enige delen in onze landen van Oostergo en Westergo, en dat die van Ameland zelf zullen rechtspreken’.⁴ Deze verklaring doet toch vermoeden dat Ameland tot 1405 bij het Friese district Ferwerderadeel, een district in Oostergo hoorde en diens college van grietmannen en mederechters ressorteerde.

Over deze verklaring, die ook wel het ‘Handvest van Ameland’s onafhankelijkheid’ wordt genoemd, is veel te zeggen. In de eerste plaats over de datering. Dat de verklaring van Hartwert niet in 1405 maar in 1445 het daglicht zal hebben gezien, heeft Oebele Vries overtuigend aangetoond.⁵ Hij geeft hiervoor de volgende reden.

Het college dat de verklaring heeft opgesteld, te weten ‘Recht en Raden’ van Oostergo en Westergo is pas omstreeks 1425 opgericht en in een getuigenverklaring van 1494 werd gezegd dat de verklaring van Hartwert op dat tijdstip niet veel ouder kon zijn dan 40 jaar.

De verklaring van Hartwert moet namelijk, zo blijkt uit deze getuigenverklaring, in verband worden gebracht met een vete die omstreeks 1440 woedde tussen Friesland en Bremen. Ameland zou door deze vete veel kunnen schade lijden, omdat de Bremer vloot via Ameland de Friese kust wilde aanvallen. Ameland sloot vrede met Bremen en wel op 1 augustus 1445. Waarschijnlijk om te voorkomen dat de Amelanders zich niet daadwerkelijk aan de zijde van de Duitse vijand zouden scharen hebben ‘Recht en Raden’ niet lang daarna, op 29 augustus 1445, de voor Ameland gunstige verklaring opgesteld, waarin gezegd wordt dat Ameland niet onder Ferwerderadeel valt en zelf in de rechtspraak mag voorzien.

Vervolgens zou in latere tijden de akte zijn geantedateerd en het jaartal 1445 zijn veranderd in 1405. Geen moeilijke opgave. Er hoefde slechts een cijfer te worden vervalst. De antedatering zou op instigatie van de toenmalige heer van Ameland, Pieter Cammingha, in 1494 zijn geschied en zou verband kunnen houden met de volgende kwestie. In de zomer van 1494 legde de stad Groningen de bewoners van Oostergo zware belastingen op. De Groningers gingen ervan uit dat Ameland bij Oostergo hoorde en eisten van Cammingha dat ook Ameland deze belasting opbracht. In dit licht bezien is het begrijpelijk dat Pieter Cammingha dacht met de verklaring van Hartwert aan te kunnen tonen dat Ameland onafhankelijk was van Oostergo en dat hij dus geen belasting hoefde te betalen. Het spreekt voor zich dat hoe vroeger de verklaring gedateerd kon worden hoe beter het was. Wanneer de verklaring immers werd gedateerd op 1405 in plaats van 1445

⁴ Houwink, noot 1, Leiden 1899, 18. De Oud-friese tekst is te vinden in Charterboek I, 351.

⁵ O. Vries, De datearring fan de saneamde Hartwerter oarkonde oer it Amelân, in: *Us Wurk, Tydskrift foar Frisistyk*, jaargang 32, Groningen 1983, 3-4, p. 63-69.

zou dit betekenen dat Ameland in 1494 bijna honderd jaar onafhankelijk was van Oostergo. Dit getal zou meer indruk maken dan de vijftig jaren die in werkelijk waren verstreken. De termijn van honderd jaren was tevens de termijn van de ‘immemoriale praescriptie’, een vorm van verjaring waarbij degene die zich op een bezit van tenminste honderd jaren kon beroepen, geacht werd het recht te hebben verkregen. In dezen zou de termijn van honderd jaren betekenen dat de bestaande situatie - Ameland was onafhankelijk - als rechtens werd verondersteld. We zullen straks zien dat de Cammingha’s zich vaker op de ‘immemoriale praescriptie’ zouden beroepen.

Genoeg nu over de datering. Wat valt er te zeggen over de inhoud van de verklaring? Behoorde Ameland inderdaad ooit tot Ferwerderadeel en maakte de verklaring van Hartwert een einde aan die situatie? Over de interpretatie van deze verklaring bestaat verschil van mening. Zo meende de Friese hoogleraar en raadsheer van het Hof van Friesland Ulric Huber de verklaring te moeten begrijpen als een bevestiging van de situatie dat Ameland geheel zelfstandig en onafhankelijk van de Friese landen was.⁶ Houwink, die in 1899 een proefschrift heeft geschreven over de staatkundige geschiedenis van Ameland, daarentegen zegt dat Ameland voortaan - vanaf het opstellen van de akte - een apart district van Friesland uitmaakte, niet meer onderworpen aan Ferwerderadeel, waar het tot dusver onder had gestaan.⁷ Ameland zou volgens hem dus tot het moment van het opstellen van de verklaring van Hartwert, anders dan Huber meent, wel tot Friesland hebben behoord. Voorts zegt Houwink dat Ameland zich eerst na 1510 een van Friesland onafhankelijke positie wist te verwerven. Hij geeft echter geen overtuigende argumenten.⁸ In de bronnen zijn - voor zover ik heb kunnen nagaan - nergens aanwijzingen te vinden dat Ameland in de vijftiende eeuw nog een district van Friesland was. Ook Houwink zelf geeft overigens toe dat zijn interpretatie van de verklaring een op zich zelf staande interpretatie is. Slechts eenmaal, zo schrijft hij, is zijn uitleg geopperd en wel in een proces tegen Cammingha door diens tegenpartij die daarbij vanzelfsprekend belang had.

Dat Ameland mogelijk ooit tot Ferwerderadeel en tot één van de Friese districten behoorde is niet onmogelijk, maar in 1396 was dat hoogstwaarschijnlijk al niet meer het geval. Zou Ameland namelijk in 1396 nog tot een dezer districten hebben behoord dan zou, lijkt me, toen Ameland het op een akkoord gooide met de graaf van Holland, het college van grietmannen en mederechters van Oostergo en Westergo tegen Ameland zijn opgetreden.

⁶ U. Huber, *Vindiciae secundum libertatem Amelandiae*, in: *Opera minora et raria, juris publici et privati*, II, Utrecht 1746, p. 7.

⁷ Houwink, noot 1, 19-20.

⁸ Hij weerlegt de argumenten van Huber. Volgens Huber was Ameland gelijk aan Terschelling, in die zin dat Friesland op Terschelling ook nooit enig recht heeft gepretendeerd. Niemand had volgens Huber territoriale superioriteit over Ameland. Houwink is van mening dat de Friezen Terschelling wel beschouwden als behorend tot Friesland. Maar wie van beide ook gelijk moge hebben, de situatie van Terschelling zegt nog niets over Ameland. Voorts zegt Houwink dat hij gelooft dat inderdaad in de praktijk werkelijk niemand territoriale superioriteit uitoefende, maar dat hij dat in de verklaring van Hartwert niet kan lezen. Houwink, noot 1, 19-20.

Want het ligt toch niet voor de hand aan te nemen dat men in Ferwerderadeel en de rest van Friesland niet zou hebben gereageerd op het moment dat een deel van het grondgebied zich in een oorlog neutraal opstelde, een overeenkomst met de vijand sloot en reeds bij voorbaat aankondigde in geval van overwinning de overwinnende tegenpartij te erkennen. Ook na 1396 bleef Ameland onafhankelijk van de Friese landen. Er is tenminste geen bestuurlijke inmenging van Friese zijde te ontdekken.

De verklaring van Hartwert van 1445 is dus waarschijnlijk, zoals Huber ook meende, een bevestiging van een situatie - Ameland is onafhankelijk van Ferwerderadeel en de rest van Friesland - , een situatie die reeds langer bestond. De verklaring had in dat geval slechts declaratoire werking: een bestaande rechtstoestand werd vastgesteld.

Genoeg nu over de verklaring van Hartwert. We gaan terug naar het jaar 1398 toen Friesland en Holland een bestand sloten waarbij Albrecht van Beieren, de graaf van Holland, de huldiging van de grietmannen van Oostergo en Westergo in ontvangst nam. De eilanden Ameland en Terschelling gaf hij in leen. Ameland verviel in erfleen aan Arent, de heer van Egmond.

Ameland wordt een erfleen

De Hollandse graven hebben, zoals gezegd, vanwege de belening door de keizer in de elfde eeuw altijd gemeend aanspraak te kunnen maken op de Friese landen. De graven van Holland rekenden ook Ameland tot die landen waarmee ze waren beleend en meenden dat zij op hun beurt bevoegd waren Ameland in leen door te geven. De gang van zaken zou dan juridisch als volgt moeten zijn geweest.

De keizer behield het *dominium directum*, de eigendom, van deze landen en de graven van Holland, de leenmannen, verkregen tegen het doen van hulde en betaling van hofrechten het *dominium utile*, zeg maar het gebruiksrecht dat niet alleen gebruik van de grond omvatte, maar ook overheidsgezag. De verlening van overheidsgezag over een bepaald gebied was voor de keizer een belangrijk instrument om het overheidsgezag te organiseren. Het was 'een politieke geste, waardoor de gedecentraliseerde uitoefening van het overheidsgezag in het Rijk werd verzekerd.'⁹ De keizer ging bij gebrek aan voldoende ambtenaren hiertoe over om het Rijk te kunnen besturen. Deze leenmannen, die formeel onderhorig waren aan de keizer, maar in feite een zelfstandige positie verwierven en in naam van de keizer soevereiniteit oefenden, konden op hun beurt delen van de in leen gehouden gebieden in leen geven aan anderen, die achterleenmannen werden genoemd. Zo werd de leenman van de keizer op zijn beurt leenheer van lager geplaatste leenmannen en die weer op hun beurt achterleenmannen. Op deze wijze nu zou Arent van Egmond via de graaf van Holland, Albrecht van Beieren, achterleenman van de keizer zijn geworden.

Als dank voor bewezen diensten verkregen Arent en zijn nakomelingen volgens de leenbrief de *heerlijkheid* Ameland, zoals gezegd, in erfleen, dat wil zeggen een leen dat vererft. Heerlijkheid is overheidsgezag. Degene die een heerlijkheid verkreeg mocht

⁹ F.C.J. Ketelaar, *Oude zakelijke rechten*, Zwolle 1978, 9.

overheidsgezag uitoefenen en mocht dus wetgeven, besturen en rechtspreken. Zowel de overheidsmacht als het territorium waarover deze macht wordt uitgeoefend wordt als heerlijkheid aangeduid. Een heerlijkheid nu kon men in leen verkrijgen, zoals Arent van Egmond. Het kwam ook voor dat men een heerlijkheid als eigen recht verkreeg, dat wil zeggen dat men eigenaar werd van de heerlijkheid en de heerlijkheid, het overheidsgezag, kon verkopen en vervreemden. De publieke rechten werden alsdan op privaatrechtelijke wijze behandeld. Men spreekt in dat geval over een allodiale heerlijkheid. Een voorbeeld van zo'n heerlijkheid was de heerlijkheid Schiermonnikoog, die vanaf 1638 in eigendom aan de familie Stachouwer behoorde.

Arent van Egmond die, zoals gezegd, de heerlijkheid in leen ontving, verkreeg overheidsgezag op Ameland. In de leenbrief worden uitdrukkelijk genoemd de hoge en de lage jurisdictie. Lage jurisdictie, het *mixtum imperium*, is de bevoegdheid om recht te spreken in civiele zaken en in lichtere criminele vergrijpen waar geen lijfstraf op stond. Hoge jurisdictie, ook wel *merum imperium* genoemd, betekent dat men tevens de bevoegdheid had om te oordelen over misdrijven waar lijfstraf op stond.

Voor alle duidelijkheid zij erop gewezen dat degene die de heerlijkheid heeft niet per se ook eigenaar is van alle grond waarover hij overheidsgezag oefent.

De Egmonds zijn vervolgens, tot ongeveer 1670 met Ameland beleend. Met een pauze van ongeveer 10 jaar, omdat in 1568 Lamoraal graaf van Egmond te Brussel werd onthoofd en zijn goederen, waartoe ook Ameland behoorde, verbeurd werden verklaard. In 1578, na de pacificatie van Gent, kreeg Lamoraal's zoon de goederen van zijn vader terug en was wederom een Van Egmond met Ameland beleend.

De Cammingha's

De Egmonds hebben op het eiland nimmer de feitelijke macht gehad, want deze was in handen van de familie Cammingha. Volgens de overlevering zou laatstgenoemde familie het eiland reeds omstreeks 800 hebben bewoond.¹⁰ In 1424 verscheen Ritske Jelmera, een telg uit het geslacht Cammingha, ten tonele. Hij en zijn opvolgers maakten Ameland tot een eenheid en verwierven grote macht op het eiland.¹¹ Ze hebben gedurende bijna drie eeuwen Ameland in bezit gehad.

Het hier voren gezegde roept vraagtekens op. Het eiland was in 1398 in leen gegeven aan Van Egmond. Hoe kan het dan dat de Cammingha's het voor het zeggen hadden? Zij hadden deze mogelijkheid waarschijnlijk omdat de graven Van Egmond zich nooit met Ameland hebben bemoeid, er waarschijnlijk zelfs nooit zijn geweest. Misschien stelden de graven weinig belang in Ameland. In ieder geval hebben ze de Cammingha's een eeuw lang hun gang laten gaan en niets tegen hen ondernomen. Pas in 1527 dagvaardde Jan van Egmond Wytso Cammingha voor de rechter. Van Egmond stelde dat de Cammingha's

¹⁰ P. Winsemius, *Chronique ofte Historische geschiedenisse van Vrieslant*, Franeker 1622, 111, 115.

¹¹ Houwink, noot 1, 101.

Ameland hadden geoccupeerd, zonder daartoe gerechtigd te zijn.

Voordat we de standpunten van partijen in dit proces uiteenzetten moeten we eerst vermelden wat er zich op Ameland afspeelde van 1424 tot 1527, de periode waarin de Cammingha's de feitelijke macht hadden. We zullen zien dat Ameland in die tijd onafhankelijk van Friesland was en ook zou blijven.

Zojuist is de naam Ritske Jelmera gevallen. Hij trad op als vertegenwoordiger van Ameland. Zo sloot hij in 1429 namens de Amelanders een overeenkomst met de graaf van Holland. Voor het eerst werd Ameland door iemand vertegenwoordigd.

In 1494 bevestigde keizer Maximiliaan I op verzoek van Pieter Cammingha, die toen de scepter zwaaide, de verklaring van Hartwert. De keizer erkende dus dat Ameland niet onder de jurisdictie van Ferwerderadeel of andere delen van Friesland ressorteerde. Ameland mocht zelf jurisdictie oefenen. Hij verklaarde het volgende:

‘dat het eiland Ameland van alle jurisdictie van Ferwerderadeel en andere delen van Friesland vrij, ontlast en onttrokken zal zijn en alle jurisdictie, *tam meri quam mixti imperii*, met het recht van zeevond en jacht en andere voordelen die er gewoonlijk toe behoren; en eveneens alle privileges, gunsten, immuniteiten en vrijheden, aan geheel Friesland, waaraan dit eiland grenst, door Maximiliaans voorzaten, Roomse koningen en keizers, en door hem zelf geschonken, behoudens het jaarlijkse tribuut dat naar de wijze der andere Friezen van Oostergo en Westergo betaald zal worden, vrijelijk zal mogen gebruiken (*uti*), de vruchten zal mogen trekken (*frui*) en zal mogen heersen (*potiri*), en daartoe in staat zal zijn, waarbij niemand, wie dan ook, die daarmee in strijd handelt in de weg mag staan; (..),¹²

En voorts bepaalde de keizer dat de Cammingha's genoemde rechten vrijelijk mochten uitoefenen:

‘Wij besluiten ook en bepalen met onze Koninklijke autoriteit, dat al dit te voren genoemde steeds van kracht zal zijn, en dat Pieter Cammingha en zijne opvolgers de jurisdictie en andere bovengenoemde rechten evenals zijn vader Hayo Cammingha bij zijn leven, en daarna hij zelf zijn gewoon geweest, vrijelijk mag uitoefenen (*libere exercere*), en rustig moet gebruiken (*uti*) en genieten (*gaudere*), (..). Behoudens echter de rechten van de keizer en het Rijk, aan wie wij geen

¹² (..), *quod Insula de Amelandis ab omni Jurisdictione districtus in Ferwert, aliorumque districtuum libera exonerata penitus debeat esse et exempta, omnimodaque Jurisdictione tam meri quam mixti Imperii cum Jure Publici littoris ac Jure venandi, et aliis emolumentis in ipsa obvenire consuetis; nec non universis et singulis privilegiis, gratiis, immunitatibus, libertatibusque toti terrae Frisiae, cui ipsa Insula adhaeret, à Divis Romanorum Imperatoribus et Regibus praedecessoribus nostris, et à nobis concessis, et elargitis salvo Annuo tributo, quod ad instar aliorum Frisonum de Oostergo et Westergo persolvetur libere uti, frui et potiri valeat, et possit, in contrarium facientibus non obstantibus quibusunque; (..).* Huber, noot 6, p. 132. Vertaling gedeeltelijk overgenomen van Houwink, noot 1, p. 31.

nadeel willen toebrengen.¹³

In 1495 beval de keizer de grietmannen van Ferwerderadeel de immuniteit van Cammingha in acht te nemen. Zij die tegen Cammingha, Ameland of de inwoners wilden procederen moesten zich richten tot de keizer of het Reichskammergericht, de voor deze zaken hoogste rechtbank van het Heilige Roomse Rijk. Dit omdat genoemde personen aan geen enkele andere jurisdictie onderworpen waren.

Dat Ameland onafhankelijk van Friesland was, is door het eerste citaat uit de brief van 1494 wel aangetoond. Weliswaar werd Ameland in de aanhef van de brief aangeduid als ‘partium Frisiae’¹⁴, een deel van Friesland en zou de keizer in een later stuk spreken over Ameland en Terschelling, ‘die auch zu demselben Friesslandt gehorn’¹⁵, doch dit moet hoogstwaarschijnlijk slechts worden begrepen als een geografische aanduiding. De zakelijke inhoud van de brief van 1494 is toch dat Friesland geen overheidsgezag kon doen gelden op Ameland en dat Ameland dus onafhankelijk van Friesland was.

Tevens blijkt uit de brief, het tweede citaat, dat de keizer bevestigde en erkende dat de Cammingha’s de overheidsrechten mochten uitoefenen. Ze hadden volgens de brief een zogeheten immuniteit, ook wel heerlijkheid genoemd. De overheid nam niet zelf de taken waar, maar liet dat over aan door de immuniteit geprivilegieerde onderdanen die dus niet alleen feitelijk, maar ook rechtens zelfstandig overheidsgezag oefenden.

Een vraag die zich na het lezen van de brief opdringt is of de keizer Cammingha beschouwde als eigenaar van de vrije, allodiale heerlijkheid Ameland of voor Cammingha slechts het vruchtgebruik van de heerlijkheid Ameland in petto had. De keizer gebruikte immers de woorden ‘uti’, ‘frui’ en ‘gaudere’. In 1636 zou deze opvatting worden gehuldigd door een zekere Zuhm die pretendeerde rechten op Ameland te kunnen doen gelden. Huber, die de Cammingha’s bijstond in dit proces, zei over het vruchtgebruik het volgende: ‘dat dese stellingen niet anders zijn, als valsche en calumnieuse wijsmaeckingen van een mensche, rasende van boosheyt en baatsucht’.¹⁶ Het onderscheid tussen eigendom

¹³ (...) *decernimus quoque, et nostra Regia statuimus auctoritate ea omnia et singula praemissa in omnibus suis clausulis et articulis obtinere perpetui roboris firmitate, quodque supradictus Petrus Caminga et sui Successores Jurisdictionem ac alia praetacta Jura, sicuti et quemadmodum Pater ejus Hajo Caminga dum vixit, et post ejus mortem ipse hactenus consueverunt, de coetero libere exercere valeat, atque eisdem quiete uti et gaudere debeat* (...). *Nostris tamen et Imperii Sacri Juribus et libertatibus semper salvis, quibus minime praejudicari volumus* (...). Huber, noot 6, p. 132. Vertaling gedeeltelijk overgenomen van Houwink, noot 1, p. 32.

¹⁴ (...) *Petri Caminga Capitanei in Leowardiae, et Amelandis partium Frisiae*. Huber, noot 6, p. 131.

¹⁵ Brief van Maximiliaan aan zijn zoon Philips van Oostenrijk van 1 april 1500. Dresden, Haupt Staatsarchiv Friesl. Sachen. Niet zelf geraadpleegd. Uit: Houwink, noot 1, p.32

¹⁶ U. Huber, *Deductie voor de Wel-gebooren Heere Franciscus Duco Van Cammingha, Vrij en-Erf-Heere van Amelant etc. Waer in het aal-oude Recht van de Familie van Cammingha op de*

en vruchtgebruik was volgens hem een ijdele vondst zonder enige grond of bewijs. De bewering dat Cammingha het vruchtgebruik had kon worden weerlegd door het feit dat de Heren van Ameland al gedurende tweehonderd jaren bij testament over de heerlijkheid hadden beschikt¹⁷, hetgeen in geval van vruchtgebruik uitgesloten was geweest, omdat het recht van vruchtgebruik eindigt met de dood van de vruchtgebruiker. Dat de keizer hoogstwaarschijnlijk geen vruchtgebruik op het oog heeft gehad blijkt overigens ook uit andere in de brief van 1494 gebezigde termen. De woorden *libere potiri*, ‘vrijelijk heersen’ en *libere exercere*, ‘vrijelijk uitoefenen’, duiden niet op vruchtgebruik. Daarenboven verklaarde de keizer dat zowel Hayo Cammingha als zijn zoon Pieter en diens opvolgers de genoemde overheidsrechten mochten uitoefenen; anders gezegd dat de heerlijkheid overging van vader op zoon. Zou de keizer vruchtgebruik hebben bedoeld, dan zou hij steeds opnieuw bij de dood van een Cammingha het vruchtgebruik moeten vestigen ten behoeve van diens opvolger. Het was echter wel mogelijk dat Ameland een erfleen was, een leen dat vererfde van vader op zoon. Zuhm beriep zich hier in 1636 ook op. Hij beschouwde de brief van 1494 als een investituurbrief, waarin de keizer het *dominium utile* aan Cammingha verleende. Cammingha zou ‘slechts’ leenman van de keizer zijn. Cammingha daarentegen beschouwde de brief als bevestiging van zijn rechten als *liber Baro*, als heer van de vrije, allodiale heerlijkheid Ameland. Het geschil tussen Zuhm en Cammingha, dat meer dan veertig jaren zou duren, komt later ter sprake. Eerst moesten de Cammingha’s de aanspraken van de Egmonds zien te pareren.

Het voorgaande kort samengevat kan er worden gezegd dat Ameland gedurende de eerste eeuw dat de Cammingha’s regeerden (1424-1527) onafhankelijk was van Friesland wat betreft het overheidsgezag. En dat het eiland weliswaar deel uitmaakte van het Rijk en rijksonmiddellijk was, maar dat Cammingha rechtens - vanwege de immuniteit - overheidsgezag kon oefenen. In het Heilige Roomse Rijk had Ameland een zelfstandige positie. De rechten van de keizer leken beperkt tot het heffen van het jaarlijkse tribuut. De Cammingha’s pretendeerden heren van de vrije en allodiale heerlijkheid Ameland te zijn en gedroegen zich als zodanig. De eerste die de Cammingha’s van de troon probeerde te stoten was Jan van Egmond.

Van Egmond versus Cammingha

In 1527 spande Jan van Egmond een proces aan tegen Wytso Cammingha. Het proces

Vrije Heerlijkheit van Amelandt grondich wort aangeweesen, tegens het abuisive voorgeven van eenige nieuwe Praetendenten, Franeker, 1676, 23.

¹⁷ Zie bv. het testament van Pieter Cammingha van 1521 waarin hij bepaalt dat ‘Wythie myn soon scil hadde Jelmera State op Amelandt mey eer, feer ende Heerlyckheit, als toe Stata ende Amlant heert.’ Houwink, noot 1, 36. De Cammingha’s bewoonden in Ballum het slot Jelmera State, ook wel Cammingha State genoemd. In 1829 is het gesloopt. Aan de familie Cammingha herinnert nog een enkel bewaard gebleven grafsteen in het lijkenhuisje te Ballum.

werd gevoerd voor het Hof van Friesland.¹⁸ Dat wil echter niet zeggen dat Cammingha onder de jurisdictie van het Hof viel. Het blijkt dat hij zich vrijwillig aan het Hof had onderworpen; prorogatie van rechtsmacht derhalve. Na de dood van Jan van Egmond in 1528 hebben zijn erfgenamen het proces voortgezet, maar er geschiedde niet veel bijzonders. Lamoraal graaf van Egmond besloot in 1559 Pieter II Cammingha als occupator van Ameland in rechte te betrekken. Het proces zou wellicht tot een einde zijn gekomen, als Egmond in 1568 niet door de hertog van Alva was onthoofd. Zijn goederen werden, zoals gezegd, verbeurd verklaard en Philips II, die Van Egmond in zijn rechten opvolgde vatte het geding in 1571 weer op. Er is echter geen uitspraak in het proces gedaan.¹⁹

We kunnen het proces tussen de Egmonds en de Cammingha's als volgt reconstrueren en de vraag proberen te beantwoorden hoe de Cammingha's hun rechten op Ameland hebben verkregen. De Egmonds beriepen zich op het feit dat Albrecht van Beieren het eiland aan zijn voorvaderen in leen had gegeven en stelde dat de Cammingha's het eiland zonder daartoe gerechtigd te zijn in bezit hadden genomen. De Egmonds eisten dat de Cammingha's Ameland zouden verlaten.

De Cammingha's stelden zich daarentegen op het standpunt dat Albrecht Ameland nooit in onderleen aan Van Egmond had kunnen geven omdat Albrecht zelf Ameland niet in leen had verkregen. De reden dat Albrecht geen leen had gekregen zou volgens de Cammingha's zijn dat de eilandbewoners zich nooit aan Albrecht hadden onderworpen door hem te huldigen. Dit argument is echter twijfelachtig, want de onderwerping van de bevolking die leeft op het stuk grond dat in leen is gegeven is geen constitutief vereiste voor de verkrijging van het leen. Voor de verkrijging van het leen is evenals voor de verkrijging van ieder ander zakelijk recht vereist dat het verkregen wordt van een beschikkingsbevoegde en dat aan een aantal formaliteiten wordt voldaan. Zo moet de leenman de eed van trouw afleggen en hofrechten betalen aan zijn leenheer.²⁰ Medewerking van het volk is daarbij niet nodig. Dus ook zonder deze medewerking van de eilanders zou Albrecht Ameland in leen hebben kunnen verkrijgen en zou hij dus bevoegd geweest kunnen zijn op zijn beurt Ameland in leen door te geven aan Van Egmond. Wat echter wel de verkrijging van het leen door Albrecht in de weg zou hebben kunnen staan is dat Ameland in de elfde eeuw mogelijk niet onder de belening van de landen door de keizer aan de graven van Holland was begrepen. In dat geval zou Albrecht Ameland niet in leen hebben verkregen en dus ook niet bevoegd zijn geweest Ameland in achterleen door te geven aan Van Egmond. Zoals gezegd is de vraag of Ameland wel of niet onder de belening door de keizer aan de Hollandse graven moet worden begrepen moeilijk te beantwoorden. In het proces werd er door de Cammingha's niet over gerept. Er werden ten faveure van de Cammingha's twee andere argumenten opgeworpen waarmee

¹⁸ In het sententieboek van het Hof is niets over dit proces te vinden. Houwink, noot 1, 38.

¹⁹ Houwink, noot 1, 40.

²⁰ A.S. de Blécourt, *Kort begrip van het Oud-vaderlandsch recht*, Groningen-Batavia 1939, 302.

zij de aanspraak van de Egmonds trachtten af te weren.

Het eerste argument was het hierboven genoemde diploma van 1494 van keizer Maximiliaan, waarin hij Cammingha op diens verzoek, als heer van Ameland leek te erkennen. Het tweede argument, dat naar voren werd gebracht, was het volgende. Feit was dat de Egmonds zich nooit werkelijk met Ameland hadden bemoeid, er waarschijnlijk nooit waren geweest en nooit gebruik hadden gemaakt van hun leen. In een brief van 1637 van de Rekenkamer der grafelijkheid Holland aan de Staten van Holland lezen we dat de heren Van Egmond ‘niet binnen de twee hondert en de langer jaeren’ op Ameland waren geweest.²¹ Nu kan een leen door *non usus*, dat wil zeggen door er gedurende bepaalde tijd geen gebruik van te maken, teniet gaan.²² Bij het teniet gaan van het leen valt het leen terug aan de leenheer. Wanneer we ervan uitgaan dat Ameland bij de belening aan de graven van Holland was inbegrepen, dan zou het overheidsgezag over Ameland zijn teruggevallen aan de graaf van Holland en vervolgens aan de keizer. Gesteld dat de Egmonds hun leen door *non usus* hadden verloren, dan betekende dat echter nog niet dat op het moment dat de Cammingha’s hun intrek namen op het eiland daarmee automatisch ook rechten voor de Cammingha’s in het leven waren geroepen. De Cammingha’s waren niet opeens bevoegd om overheidsgezag te oefenen. Dat gezag was teruggevallen aan de graaf en de keizer. Bij monde van hun adviseur, de rechtsgeleerde Johannes Dockum, beweerden de Cammingha’s in het proces tegen de Egmonds dat zij het overheidsgezag over Ameland hadden verkregen door verjaring.²³ Zij hadden in 1527 meer dan honderd jaar overheidsrechten, waaronder jurisdictie, geoefend over Ameland zonder daarin door Van Egmond, de graaf van Holland of de keizer te zijn gestoord: ‘een tijdt wes beginsels geen memorie of genoegnis een is’.²⁴ De Cammingha’s konden zich beroepen op de zogeheten ‘immemoriale possessie’, een bezit sinds onheugelijke tijd.

Onheugelijk bezit en ‘heerenperen rotten niet’.²⁵

‘Immemoriale possessie’, onheugelijk of onverdenkelijk bezit, betekende een bezit van in ieder geval honderd jaren.²⁶ Over de leer van de zogeheten ‘Unvordenklichkeit’, die zich

²¹ Huber, noot 16, 15.

²² De Blécourt, noot 20, 342.

²³ Houwink, noot 1, 38, 44, 105. Het advies van Johannes Dockum, ‘bekwaam rechtsgeleerde, later hoogleraar te Keulen’, dateert van 1528 en bevond zich, toen Houwink in 1899 zijn proefschrift schreef, in het Nationaal Archief te Den Haag. Voor zover ik heb kunnen nagaan is het advies niet meer in dit archief aanwezig. Ook in het Tresoar, het voormalig Rijksarchief in Friesland, is het niet gevonden.

²⁴ Citaat uit het advies van Dockum. Overgenomen van Houwink, noot 1, 44.

²⁵ W. van Iterson, Immemoriale possessie en praescriptie in de Nederlandse rechtsgeschiedenis, in *Rechtsgeleerd Magazijn Themis*, 1962, 427-473.

²⁶ Van Iterson, noot 25, 446: ‘Bij een verlangen naar precisering van vage en niet scherp omliggende begrippen als immemoriaal, onheuglijk of eeuwig is tenslotte het accent komen te liggen op het

vooral in het gewoonterecht²⁷ heeft ontwikkeld, is in de negentiende eeuw in Duitsland veel geschreven.²⁸ Er bestonden twee opvattingen over de ‘Unvordenklichkeit’. In de eerste plaats de leer dat onheugelijk bezit als eigendom werd aangemerkt: ‘een werkelijke verjaring was zij niet, daar zij geen nieuw recht verschafte, doch deed aannemen dat het recht als vanouds geldig bestond.’²⁹ In de tweede plaats was er de opvatting dat onheugelijk bezit tot verkrijgende verjaring aanleiding gaf. In dat geval ontstond het recht door onheugelijk tijdsverloop: de ‘praescriptio immemorialis’. Deze verjaring veronderstelt dat de betreffende toestand ononderbroken zolang heeft bestaan als de herinnering van de nu levende generatie strekt.³⁰ Een titel, noch goede trouw werden bij deze verjaring geëist.³¹ Het bewijs van het immemorale bezit was tweeledig. Ten eerste

denkbeeld van een eeuw, een periode van honderd jaren. Vooral als het ging om de verjaring had men ter wille van de rechtszekerheid behoefte aan een bepaalde termijn.’

²⁷ In het Romeinse recht beperkte de toepassing van ‘immemoriaal bezit’ zich met name tot de waterleiding. Zie bv. D. 43, 20, 3, 4 (Pomponius *libro trigensimo quarto ad Sabinum*) *Ductus aquae, cuius origo memoriam excessit, iure constitui loco habetur*. Een recht op aanvoer van water waarvan de oorsprong de herinnering van wie ook overstijgt, wordt beschouwd als rechtens gevestigd. Zie ook: D. 39, 3, 2, 8: (Paulus *libro quadragensimo nono ad edictum*) *Idem Labeo ait, cum quaeritur, an memoria exstet facto opere, non diem et consulem ad liquidum exquirendum, sed sufficere, si quis sciat factum esse, hoc est, si factum esse non ambigatur: nec utique necesse esse superesse qui meminerint, verum etiam si qui audierint eos, qui memoria tenuerint*. Labeo zegt dat wanneer gevraagd wordt of men zich de uitvoering van het werk herinnert, niet de exacte dag en de consul opgehelderd behoeven te worden, maar dat het voldoende is als iemand weet dat het werk is uitgevoerd, d.w.z. als er over de uitvoering geen twijfel bestaat; en dat het niet absoluut noodzakelijk is dat er mensen zijn die zich de uitvoering herinneren, maar dat het ook mensen mogen zijn die hierover hebben horen vertellen door degenen die aan de uitvoering nog herinnering bewaarden. Vgl. D. 23, 3, 28. Vertaling: J.E. Spruit, *Corpus Iuris Civilis*, tekst en Vertaling, V, Zutphen-Den Haag 2000.

²⁸ F.C. von Savigny, *System des heutigen Römischen Rechts*, 4, Berlin 1841, 480 v.; B. Windscheid, *Lehrbuch des Pandektenrechts*, I, Frankfurt am M., 1887; B.W. Pfeiffer, Ueber den altgermanischen Ursprung der Lehre vom unvordenklichen Besitze, in: *Zeitschrift für deutsches Recht und deutsche Rechtswissenschaft*, 8, Leipzig 1843, 1-22; C.F.F. Sintenis, *Das practische gemeine Civilrecht*, I, Leipzig 1844, § 51 D; L. Arndts, *Beiträge zu verschiedenen Lehren des Civilrechts und Civilprocesses*, I, Bonn 1837, 126 v.; K.A.D. Unterholzner’s *ausführliche Entwicklung der gesammten Verjährungslehre an den gemeinen in Deutschland geltenden Rechten*, Leipzig 1828, § 140-150. Zie ook: *Oeuvres de Pothier, Traité de la possession, traité de la prescription*, Parijs 1807, 464 v.

²⁹ De Blécourt, noot 20, 244, noot 1. Het citaat is van L.C. Hofmann, *Het Nederlandsch zakenrecht*, Groningen 1944, p. 165, noot 3. Vgl. Arndts, noot 28, 145. Arndts verwijst naar Göschel, *Zerstreute Blätter aus den hand- und hülfsacten eines Juristen*, I, 373: ‘Die immemorialverjährung dient nicht Rechte zu erwerben, sondern Rechte zu sichern, deren Erwerbung nicht nachzuweisen ist.’

³⁰ Windscheid, noot 28, 366.

³¹ Vlo , 2, 13,1. In deze tekst in de *Liber Sextus* wordt gezegd dat bij de ‘gewone’ verkrijgende verjaring een titel en goede trouw worden geëist, (...) *nisi tanti temporis allegetur praescriptio*,

dat de bestaande generatie niet beter wist dan dat een bepaalde rechtstoestand altijd zo was geweest. En in de tweede plaats dat het levende geslacht nimmer van de vroegere generaties had gehoord hoe de toestand was ontstaan en evenmin ooit had vernomen, dat deze toestand een andere was geweest.³² Het bewijs werd geleverd door getuigen. De ‘praescriptio immemorialis’ speelde tot het eind van de achttiende eeuw in theorie en praktijk een belangrijke rol. De immemoriale possessie en honderd-jarige verjaring werden in sommige landrechten uitdrukkelijk genoemd.³³ Wat de termijn van honderd jaren aangaat rekende men wel met generaties. Net als bij het bewijs van adeldom waren drie generaties voldoende, vader, grootvader en overgrootvader, of zoals de Engelsen zeggen: ‘It takes three generations to make a gentlemen’. Rengers Hora Siccama wijst hierbij op het gedurende drie generaties zonder arbeid in welstand leven en in geval van oorlog te paard dienen.³⁴ Bij de ‘immemoriale praescriptie’ stelde men zich op het standpunt dat de herinnering aan iemands voorouders niet verder terugging dan het derde geslacht. Het is dan ook niet verwonderlijk dat Pieter Cammingha in 1510 enige oude ingezetenen van zijn eiland had laten getuigen dat in hun tijd zonder iemands oppositie of verhindering ‘dominus is geweest Pieter Cammingha, en zijn vader Hayo (Gaius) Cammingha, en zijn grootvader Sasker (Zacharias) Donia en zelfs zijn overgrootvader Ritske (Ritgardus) Jelmera.’ En tevens dat ze altijd van ‘hunne ouderen’ hadden gehoord dat genoemde eigenaren van Ameland de jurisdictie in civiele en criminele zaken toekwam en dat ze verder onder andere aanspraak hadden op het recht van zeevond, het jachtrecht en het recht op landhuren.³⁵

Op grond van het voorgaande zou men kunnen concluderen dat er een goede kans bestond

cuius contrarii memoria non existat. Van Iterson, noot 25, 441, 442. Von Savigny, noot 28, 527: ‘Mala fides ist das Bewusstseyn eines wirklich vorhandenen Unrechts. Ist nun die Unrechtmässigkeit des Besitzes erweislich, so musz dessen Entstehung bekannt seyn, in welchem Fall es nicht ein unvordenklicher sein kann.’

³² Van Iterson, noot 25, 427; Windscheid, noot 30, 366.

³³ Bv. *Landrecht der beyden Oldambten* (1618), Groningen 1722, III, 44; *Landregt van Overijssel* (1630), Deventer 1724, 2, 25, 23. In het Wetboek Napoleon ingerigt voor het Koninkrijk Holland, de ontwerpen voor ons BW van 1838 en het BW van 1838 komt de immemoriale possessie niet meer voor. In 1868 is het beroep op immemoriaal bezit door de Hoge Raad nog wel erkend: Dat het kapittel van St. Pieter te Utrecht van 1460 tot 1654 ‘alzo gedurende bijna twee eeuwen, in het genot is geweest van het regt van de dertienden penning, en dus reeds in de 17^e eeuw al, zooal niet krachtens titel, dan ten minste ten gevolge van immemoriale possessie, van meergemeld regt eigenaar was geworden.’ HR 17 januari 1868, W 2976.

³⁴ Van Iterson, noot 25, 453, noot 3. D.G. Rengers Hora Siccama, *Natuurlijke waarheid en historische bepaaldheid*, in: *Verspreide geschriften*, Zwolle 1954, 159 en idem, *Paradox*, Zwolle 1962, 3. Van Iterson merkt hierbij nog op dat in de Romeinse samenleving het te paard krijgsdienst verrichten opname in het *ordo equester* met zich mee kon brengen, opname in de ridderstand. Vgl. B.H.D. Hermesdorf, *Schets van de uitwendige rechtsgeschiedenis van het Romeins recht*, Utrecht-Nijmegen 1961, 164.

³⁵ Houwink, noot 1, 35. Zie: *Amelandiae status genuinus*, noot 1, doc. IX.

dat de Cammingha's met succes een beroep konden doen op de 'praescriptio immemorialis'. Maar er was nog een hindernis die genomen moest worden en dat was de rechtsregel dat men tegenover de landsheer, de graaf, niet kon verjaren. Het adagium luidde: *contra principem non currit praescriptio*, of zoals in Gelderland ook wel werd gezegd: 'heerenperen rotten niet.'³⁶ Over dit adagium is veel geschreven.³⁷ Er waren grofweg twee meningen die tegenover elkaar stonden. De mening 'dat de goederen, die tot het domein van de staat behoorden, aan geen enkele verjaring onderworpen waren, en de mening, die, uitgaande van de gelijkstelling van privilege en bezit sinds onheugelijke tijd, in ieder geval een beroep op honderdjarig bezit toeliet ten aanzien van die tot het domein behorende rechten en bevoegdheden, die ook door privilege van den vorst op anderen konden worden overgedragen.'³⁸ Als de rechten door de landsheer aan een ander konden worden overgedragen, dan stond er derhalve volgens deze tweede mening niets aan in de weg dat deze rechten ook door verjaring tegenover de landsheer konden worden verkregen. Het moge duidelijk zijn dat Dockum zich in zijn advies achter deze mening zal hebben geschaard. We zullen straks zien dat ook Huber³⁹ deze mening aanhing toen hij in 1676 de Cammingha's bijstond in het proces tegen Zuhm waarin zij met hand en tand verdedigden dat zij Ameland als een vrij, allodiaal goed bezaten en dat de heer van Ameland aan niemand onderworpen was, ook niet aan de keizer.

Het is jammer dat we geen uitspraak van het Hof hebben in het proces tussen de Cammingha's en de Egmonds. Het enige dat we weten is dat toen de erfgenamen van de Egmonds in 1647 hun actie tegen de Cammingha's aan de Staten van Holland te koop aanboden de Staten werd geadviseerd niet met de erfgenamen in zee te gaan, omdat zij 'nog in geen possessie geweest waren, en geen gefundeerd recht op Ameland hadden.'⁴⁰ Blijkbaar was het algemeen gevoelen dat de feitelijke situatie overeenstemde met wat rechtens was. De koop ging dus niet door.

Ameland blijft onafhankelijk

Ondanks de aanspraken van de Egmonds en de straks te bespreken pretenties van andere lieden zou de familie Cammingha gedurende bijna drie eeuwen over Ameland regeren.

De Cammingha's slaagden erin Ameland tot een eenheid te maken, tot een staat. Ameland zou onafhankelijk van Friesland blijven, ook nadat in 1498 Albrecht van Saksen door

³⁶ J.L. Berns, *Het landrecht van Veluwe en Veluwezoom van 1593*, Leiden 1884, p.50 noot 2. Van Iterson, noot 25, 445.

³⁷ Zie bv.: Ketelaar, noot 9, 136. P. Bort, *Alle de wercken van Mr P. Bort*, Domeynen, XIV, 20 v.; Leiden 1731; De Blécourt, noot 20, 248; E.M. Meijers, Verjaring tegen de overheid, in: *Tydskrif vir hedendaagse Romeins-Hollandse reg*, 1946, 3-22. Van Iterson, noot 25, 445 v. Vooral Meijers geeft een goed overzicht van de bestaande meningen. Zie ook De Groot en Vultejus, noot 61.

³⁸ Meijers, noot 37, 10.

³⁹ Zie hieronder par. 'Zuhm versus Cammingha'.

⁴⁰ Houwink, noot 1, 41.

Maximiliaan als stadhouder in Friesland werd aangesteld en er een einde kwam aan de Friese vrijheid. De hertog van Saksen zou namelijk de verklaring van Hartwert bevestigen en dus erkennen dat Ameland onafhankelijk van Friesland was. Ameland en zijn heer werden derhalve niet onderworpen aan de jurisdictie van het Hof van Friesland, dat een jaar later werd opgericht. Dit in tegenstelling tot de heer van Schiermonnikoog, die wel moest worden gedagvaard voor het Hof van Friesland.⁴¹ Het Hof was tevens de hoger beroepsinstantie voor uitspraken van de rechtbank op Schiermonnikoog. Op Ameland was de heer zelf appèlrechter, die recht sprak op grond van de Amelander Statuten en Ordonnantiën, het ‘wetboek’ van Ameland. Artikel 1 van dit wetboek gaf de rechter overigens de opdracht om terug te vallen op het Romeinse recht als het Amelander recht geen uitkomst bood. Hieruit zou men ook een aanwijzing kunnen halen voor de Amelander zelfstandigheid. Behoorde Ameland wél tot Friesland, dan zou een teruggrijpen op het Friese recht voordat men zich tot het Romeinse recht mocht wenden voor de hand hebben gelegen.

Deed de hertog van Saksen geen poging Ameland aan Friesland te onderwerpen, wel probeerde de hertog de band tussen Ameland en het Rijk, te verstevigen voor welk doel hij Ameland met troepen bezette en Cammingha onder druk de eed van trouw liet afleggen. Het afleggen van deze eed betekende juridisch niets meer dan dat hij erkende dat Ameland tot het Rijk behoorde, niet echter dat Ameland daardoor ook tot Friesland ging behoren. Reeds in 1510 stelde Pieter Cammingha pogingen in het werk zich aan het Rijk te ontworstelen. Voor dit doel liet hij een aantal bejaarde lieden de zojuist genoemde verklaringen afleggen over de reeds sinds mensenheugenis bestaande macht der Cammingha's en de totale onafhankelijkheid van Ameland. Hij duldde niemand boven zich. De banden met het Rijk verslaptten vanaf dat moment, mede doordat de Saksische hertogen hun macht in Friesland verloren ten gunste van Karel V. In 1524 werd Friesland blijvend onderworpen aan Karel V. Was het in Friesland vanaf dat moment definitief gedaan met de vrijheid, de Cammingha's behielden hun positie als heren van de vrije heerlijkheid Ameland. We zien dan ook dat Ameland zich verre hield van de politiek aan de wal. Toen Karel V in 1550 de gewesten vroeg zijn zoon Philips als heer te huldigen en de stadhouder graaf Aremberg in Philips' naam de hulde van de Staten van Friesland ontving en Cammingha opdroeg de eed af te leggen weigerde hij, tot drie maal daartoe aangemaand, hulde te doen. Terecht, omdat hij als heer van Ameland niet tot Friesland behoorde, maar alleen -hooguit- onder het Rijk viel.

⁴¹ Hierboven is al gezegd dat Schiermonnikoog net als Ameland ook een heerlijkheid was. Het eiland was in handen van één familie, de Stachouwers. Het verschil is echter dat Schiermonnikoog ressorteerde onder de soevereiniteit van de Staten van Friesland. Nadat het eiland als kloostergoed in 1580 door de Staten van Friesland was geconfisqueerd werd het door de Staten in 1638 verkocht aan Johan Stachouwer. De Staten behielden zich bij de verkoop de soevereiniteit voor en brachten deze soevereiniteit tot uitdrukking door de Stachouwers de verplichting op te leggen hommage en een eed van trouw te presteren aan Friesland.

Tachtigjarige oorlog. Cromwell.

De vrije heerlijkheid Ameland ging door vererving steeds over op de kinderen, meestal op de oudste zoon. Vlak na het uitbreken van de tachtigjarige oorlog was dit Sicco Cammingha. Deze hield zich buiten de oorlog tussen Spanje en de Nederlanden, waartoe hij meende in staat te zijn omdat Ameland niet behoorde tot de Geünieerde Provinciën, een mening die gedeeld werd door de Staten van Friesland.

De Staten schreven in 1588 aan de admiraliteit van Enkhuizen dat het eiland Ameland een vrije heerlijkheid was en geen ander omliggend land of heer onderworpen dan alleen zijn eigen heer, de 'Vrij- en Erfheere'.⁴² De Staten Generaal en de Staten van Holland waren het daar echter niet mee eens. De Staten van Holland betoogden zelfs dat Ameland tot Holland behoorde omdat de inwoners nog steeds contributie betaalden aan de grafelijkheid van Holland, hetgeen stamde uit de tijd van de oorlogen tussen Holland en Friesland, waarbij Ameland protectie genoot van de graven van Holland. Ameland zou, als behorend tot Holland, derhalve verplicht zijn bij te dragen aan de kosten van de oorlogsvoering. Toen Sicco de koning van Spanje verzocht om erkenning van de neutraliteit werd hem die verleend onder de voorwaarde dat de Amelanders niet in de havens van de opstandige provinciën kwamen, noch handel met hen dreven. De Geünieerde Provinciën, bang dat Ameland een vrijplaats voor kapers zou worden, keken argwanend toe en weigerden deze neutraliteit te erkennen, zeker toen men vernam dat op Ameland een schip met Duinkerker kapers vriendelijk was ontvangen. De Staten Generaal schreven onmiddellijk aan Cammingha dat dit niet weer moest gebeuren, omdat zij Ameland anders voor vijand zouden houden. Toch werd ook van hun kant uiteindelijk de neutraliteit erkend.

De geschiedenis zou zich herhalen in 1654. Deze keer wilde Ameland onafhankelijk blijven in de oorlog tussen Engeland en de Republiek. Omdat de Amelander scheepvaart dreigde ten onder te gaan vertrok een Amelander gezelschap naar Engeland en verzocht Cromwell de neutraliteit van Ameland te erkennen. Nadat het gezelschap uitgebreid met Cromwell en de zijnen had getafeld stemde Cromwell toe. Ameland was wederom neutraal.⁴³

Aanvallen van de 'koude kant': de heren Aldringa en Zuhm.

De Cammingha's hadden inmiddels omstreeks 1630 nieuwe aanvallen op hun rechten te verduren gekregen. Nu door een tweetal aangetrouwde familieleden. In de eerste plaats is daar een zekere Jebbo Aldringa, gehuwd met Franske Cammingha.⁴⁴ Hij vond dat zijn vrouw bij de erfenis van haar vader Wytso Cammingha niet naar genoegen was bedeed en dat haar de heerlijkheid toekwam. Hij wendde zich tot de grafelijkheid van Holland, die, naar hij beweerde, sinds Albrecht van Beieren overheidsgezag over Ameland had. Hij wist

⁴² Huber, noot 16, p. 11. Zie ook Houwink, noot 1, p. 51

⁴³ L.J.M. van Wijk van Hoogeveen, *Anna van Breggestein of het gezantschap van het eiland Ameland aan het Hof van Olivier Cromwell*, Gorinchem 1841.

⁴⁴ Houwink, noot 1, 66 v.

vervolgens gedaan te krijgen dat hij met de heerlijkheid Ameland werd beleend. Om nu tevens het bezit, de feitelijke macht, over Ameland te verkrijgen daagde hij de toenmalige heer Watso Cammingha voor het Hof van Holland. Dit Hof verklaarde zich echter onbevoegd, omdat het noch over Cammingha, noch over Ameland jurisdictie kon oefenen. De Staten van Holland en West-Friesland schreven het volgende. Al zou de grafelijkheid van Holland ooit jurisdictie over Ameland hebben gehad, dan zou dat recht ‘door de langduyricheyte des tydts’ teniet zijn gegaan. Ameland, dat als vrij en allodiaal goed in bezit was van de Cammingha’s en door hun voorouders ‘boven alle memorie van menschen’ bezeten, kon niet door een derde in leen worden gegeven. Cammingha kon niet tegen zijn wil worden onderworpen aan de jurisdictie van een leenhof dat hij, noch zijn voorouders hadden erkend.⁴⁵ Nadat ook het Hof van Friesland zich onbevoegd verklaarde, toen Aldringa voor dit Hof zijn gelijk trachtte te krijgen, staakte hij zijn pogingen. Waarschijnlijk zou hij in het ongelijk zijn gesteld. De verhouding tot Holland was beperkt tot protectie. Dat Ameland jaarlijks nog tribuut aan Holland betaalde betekende niet dat het eiland ook aan Holland was onderworpen.

De andere aanval kwam in 1636 van de Duitse edelman uit Pommeren, Ernst Zuhm, gehuwd met Catharina Cammingha, de zus van bovengenoemde Franske.⁴⁶ Zuhm was evenals Aldringa van mening dat zijn vrouw door het testament van Wytso benadeeld was. Hij gooide het over een andere boeg en wendde zich tot de keizer. Tevens riep hij de hulp in van de burgemeesters van Amsterdam en Dordrecht. Hij stelde dat Ameland een Rijksleen was, maar dat de Cammingha’s als leenmannen van de keizer zo lang reeds hadden verzuimd bevestiging van het leen te vragen, dat zij daarvan vervallen waren. Ameland zou aan de Keizer zijn teruggevallen. Hij vond gehoor bij de keizer, Ferdinand II uit het huis Habsburg, die de zittende Watso Cammingha van het leen vervallen verklaarde en Zuhm en zijn vrouw als opvolger van Cammingha met Ameland beleende, ieder voor een vierde deel.⁴⁷ De andere helft gaf hij in leen aan de handlangers van Zuhm, de twee burgemeesters. Watso Cammingha werd door de keizer te verstaan gegeven dat hij Ameland moest verlaten. Uiteraard weigerde Cammingha.

De Republiek reageerde geagiteerd. De Staten Generaal zagen in de belening van Ameland aan Zuhm en consorten een vijandelijke daad in deze tijd van oorlog. Een eed van trouw aan de keizer door met name de burgemeesters die vanwege hun ambt trouw aan de Geünieerde Provinciën hadden gezworen betekende meened. De keizer en het Habsburgse huis waren immers nauw verbonden met Spanje. Maar nog meer waren de Staten Generaal bevreesd voor hun eigen veiligheid. Door Ameland weer in zijn macht te brengen had de

⁴⁵ Overgenomen uit Huber, noot 16, 32.

⁴⁶ Houwink, noot 1, 58 v. Zie ook: Nationaal Archief, archieven van de Nassause Domeinraad 1581-1511, inv. nr 1839.

⁴⁷ Zie voor de keizerlijke bul: Nationaal Archief, archieven van de Nassause Domeinraad 1581-1511, inv. nr 1839.

keizer de koning van Spanje een dienst bewezen. Ameland lag dicht bij de kust en de nieuwe heren van Ameland, die in de Republiek hoge ambten bekleedden, zouden de koning op de hoogte kunnen brengen van wat er speelde in de Republiek. Ook de Staten van Friesland riepen op om Cammingha te steunen in zijn strijd tegen Zuhm. Telkenmale vaardigde de keizer mandaten uit gericht aan de Cammingha's met het bevel het eiland te verlaten. De bewoners werd te verstaan gegeven dat zij Zuhm als nieuwe heer moesten erkennen. Steeds machtiger vorsten werden met de uitvoering en executie van de mandaten belast, onder wie de graaf van Oost Friesland en de bisschop van Münster. Ook de Reichshofrat, het hoogste rijksgerecht in leenzaken, deed een uitspraak ten gunste van Zuhm en concludeerde dat Ameland een Rijksleen was en dat Cammingha zich niet aan de feodaliteit had mogen onttrekken. Terwijl de inwoners van Ameland zich door de macht van de keizer en het Rijk bedreigd voelden en bereid leken Zuhm als Heer te erkennen, vertrok Cammingha geen spier, ook niet toen de keizer een nachtelijke aanslag vanuit Emden had beraamd. De aanslag mislukte omdat Cammingha hulp kreeg van Gedeputeerde Staten van Friesland, die veertig soldaten stuurden. De stadhouder speelde een dubbelzinnige rol. Enerzijds steunde hij Cammingha heimelijk, anderzijds was hij de gewillige dienaar van de keizer en Zuhm. De keizer deed in 1667 een decreet uitgaan gericht tot alle staten, vorsten, ambtenaren en onderdanen van het Rijk en speciaal tot de Staten Generaal der Nederlanden en de Staten van Holland en Friesland. De keizer verklaarde dat de Amelanders, als zij niet onmiddellijk gehoorzaamden zouden worden beroofd van alle privileges, gunsten en rechten en dat hun de handel werd verboden binnen de grenzen van het Rijk. De Staten Generaal namen het voor Cammingha tegen de keizer op. De laatste poging van de keizer dateert uit 1676. Frans Duco Cammingha was toen Heer van Ameland, zij het tot 1680 onder voogdij van zijn moeder Rixt van Donia. De keizer stuurde vijf schepen op hen af. Twee officieren werden vooruit gezonden om onder valse naam de toestand op te nemen; zij zouden de schepen bij Schiermonnikoog ontmoeten. De twee gedroegen zich echter zo verdacht dat ze in de gaten liepen en werden gearresteerd. Rixt van Donia, inmiddels op de hoogte dat Ameland op het punt stond aangevallen te worden, vroeg protectie van Gedeputeerde Staten van Friesland, die tweehonderd en vijftig man naar Ameland stuurden. De keizerlijke troepen waren intussen bij Schiermonnikoog geland, maar durfden niet verder te trekken. Ze keerden onverrichter zake naar Duitsland terug.

Zuhm versus Cammingha. Ameland een Rijksleen?

Uiteindelijk duurde de strijd tussen de keizer en Zuhm⁴⁸ aan de ene kant en Cammingha aan de andere meer dan veertig jaar. Cammingha ging te rade bij Huber.⁴⁹ De rechtsvraag

⁴⁸ Inmiddels had Zuhm in 1657 zijn rechten overgedragen aan Matthias Dögen, raad en agent van de Keurvorst van Brandenburg te Amsterdam, en Zuhms voornaamste crediteur. Houwink, noot 1, 75.

⁴⁹ Huber, *Deductie voor den Heer F.D. van Cammingha*, noot 16. Zie ook: Houwink, noot 1, 84.

waar het in dezen om ging luidde als volgt: was Ameland een Rijksleen of een allodiale heerlijkheid?

Het standpunt van Zuhm was dat Ameland steeds tot het grondgebied van het Rijk had behoord, doch onafhankelijk was van Friesland. Dit laatste werd door Friesland zelf bevestigd in de verklaring van Hartwert. Keizer Maximiliaan had in 1494 op zijn beurt op verzoek van Cammingha deze verklaring bevestigd en de rechten van Cammingha op Ameland erkend, maar let wel: als leenman van de keizer. Wilden particulieren procederen tegen Ameland en de Cammingha's, dan moesten zij dan ook een proces beginnen voor het Reichskammergericht, de rechtbank van het Rijk.⁵⁰ Sinds 1510 waren de Cammingha's de keizer echter ongehoorzaam geworden en dus waren zij vervallen van hun leen. Ameland was teruggefallen aan de keizer en deze was derhalve geheel vrij geweest Zuhm en consorten met het eiland te belenen.

Het standpunt van de Cammingha's, verwoord door Huber, hield het volgende in. Ameland stond voor 1494, evenals Friesland, waarvan het onafhankelijk was, alleen in naam onder het Rijk. Huber toonde met behulp van getuigenverklaringen van 'seer olde geloofweerdige persoonen, waer van eenige doen ter tydt hondert, andere negentich Jaren en daer omtrent old waeren' aan dat de Cammingha's sinds mensenheugenis in de rustige en vredige possessie van Ameland waren geweest en dat alle inwoners van Ameland aan niemand anders hulde hadden gedaan en de eed hadden afgelegd dan aan Cammingha. Ameland was steeds als patrimonieel goed van vader op zoon overgegaan. Nooit hadden de Cammingha's autorisatie van de keizer gevraagd. De reden dat Petrus Cammingha de verklaring van Hartwert in 1494 door keizer Maximiliaan had laten bevestigen was dat de provincie Friesland door inlandse onlusten in beroering was en hij genoodzaakt was zijn toevlucht tot de keizer te nemen om de vrije heerlijkheid te kunnen behouden. De keizer bevestigde de verklaring en erkende Cammingha in de uitoefening van die rechten die Ameland, als aparte staat, onafhankelijk van Friesland, had, maar niet als leenman. De verklaring van 1494 was gericht aan Pieter Cammingha, die werd aangesproken met de titel 'Capitaneus in Leowardia et Amelandis (..)'.⁵¹ 'Capitaneus' betekende hier niet leenman, in welke betekenis het woord ook wel werd gebruikt, maar hoveling. Cammingha werd immers genoemd als Capitaneus ook in Leeuwarden en daarmee was hij zeker niet beleend. Voorts verklaarde de keizer, zoals hierboven ook al is gezegd, dat Hayo Cammingha, zijn zoon Pieter en diens opvolgers de jurisdictie en andere heerlijke rechten vrijelijk mochten uitoefenen (*libere exercere*).⁵² Nergens sprak de keizer over feudum, leen, noch was er sprake van investituur. Het woord 'vrijelijk uitoefenen' en het eveneens gebezigde *libere potiri*, 'vrijelijk heersen' doen vermoeden dat Cammingha allodiaal, niet krachtens leenverhouding, over Ameland kon beschikken. Een ander argument voor de stelling dat Ameland geen leen van het Rijk was, is dat het nooit is

⁵⁰ P.L. Nève, *Het Rijkskamergerecht en de Nederlanden*, Assen 1972, p. 200-211.

⁵¹ T.a.p. noot 14. Houwink, noot 1, 87.

⁵² Zie voor de tekst noot 13.

aangetekend op een leenregister van het Rijk. Friesland was ook geen leen van het Rijk. Friesland had in 1494 de keizer erkend, niet als heer, maar als keizer. ‘Van leen wilden zij niets weten, zij waren vrije Friezen, alleen onderworpen aan het Rijk.’⁵³ Dat Cammingha de eed had gezworen en dat hij aan de jurisdictie van het keizerlijke gerechtshof was onderworpen, betekende niet meer dan dat hij erkende dat Ameland tot het Rijk behoorde, maar niet dat hij in een leenverhouding tot de keizer stond. Cammingha beloofde het volgende: ‘dat hij alles ijverig en zorgvuldig zal doen, waarvan hij inzielt dat het gepast is voor het Roomse Rijk, dat het van voordeel is, dat het in overeenstemming is met de eer en het belang en de waardigheid van ons en onze erfgenamen.’⁵⁴ Deze eed kon hij als *liber Baro* zweren. De verhouding tot het Rijk was beperkt tot protectie en het betalen van jaarlijkse schatting.

Huber had meer ijzers in het vuur. De heren gedeputeerde Staten van Friesland, de rekenkamer van de grafelijkheid van Holland en het Hof van Holland verklaarden schriftelijk dat Ameland geen leengoed, maar een vrije, allodiale heerlijkheid was.⁵⁵ Op de vraag aan welke rechter de heer van Ameland was onderworpen antwoordden de heren van voornoemd Hof dat hij ‘gelyck met alle hooge machten *ex jure gentium*’⁵⁶ zich vrijwillig zou moeten onderwerpen aan de ene of de andere rechter die bij wijze van compromis zou moeten worden benoemd. De heer van Ameland was ‘geen ander Prins of Staat *tanquam superiori*’ onderworpen. Zuhm moest als eiser maar het tegendeel bewijzen. Zuhm, ‘in dese contreyen geen ander reputatie, als van een Invaseur ende Rover’ had de ‘goedtheyt’ van de keizer misbruikt door hem verkeerd in te lichten over de rechtspositie van Ameland.⁵⁷ En ook al zou bewezen kunnen worden - quod non - dat de keizer rechten op Ameland kon doen gelden dan zou bekeken moeten worden of ‘Amelandt van sodanige verbintenis door laps van tijdt, so wel bevrijdt sal zijn, (...)’.⁵⁸ Houwink trekt uit deze woorden de conclusie dat volgens Huber de rechten van de keizer waren verjaard. Rond 1510 was de macht van de keizer en de hertog van Saksen sterk afgenomen. De Cammingha’s waren tot 1636 nooit meer door de keizer lastig gevallen zodat ‘door dat lange tijdsverloop van 120 jaren, de rechten van het Rijk op Ameland waren verjaard’.⁵⁹ Houwink doelt hier hoogstwaarschijnlijk op de bevrijdende verjaring. De keizer had geen enkele moeite gedaan het bezit van de Cammingha’s terug te krijgen, zodat de rechtsmiddelen voor hem verloren waren gegaan. Huber benadrukte in zijn pleidooi echter meer het feit dat de Cammingha’s het eiland in 1636 al twee eeuwen in bezit hadden

⁵³ Houwink, noot 1, 87.

⁵⁴ (...) *omnia illa strenue et diligenter facturum quae Romano Imperio accommodata, quae conducibilia, quae honori et emolumento et Nostrae Nostrorumque heardum dignitati convenientia esse cognoscet*. Overgenomen uit Houwink, noot 1, 87.

⁵⁵ Zie voor deze verklaringen: Huber, noot 16, 14 v.

⁵⁶ Huber, noot 16, 16.

⁵⁷ Huber, noot 16, 16.

⁵⁸ Huber, noot 16, 24.

⁵⁹ Houwink, noot 1, 85.

zonder de keizer als heer te hebben erkend of door de keizer te zijn lastiggevalen. De Cammingha's konden zich net als in het proces tegen de Egmonds en Aldringa op 'immemoriale possessie' beroepen. Huber had de 'immemoriale praescriptie' op het oog. Hierboven is de getuigenis van een aantal Amelanders op leeftijd al even genoemd. Zij verklaarden dat de Cammingha's 'sinds mensenheugenis in de rustige en vredige possessie van Ameland waren geweest'. De keizer had volgens Huber de ongestoorde 'immemoriale possessie' zelf ook al toegegeven in de bul waarin hij Zuhm met een deel van Ameland beleende. In deze bul zei de keizer onder meer dat de Cammingha's gedurende meer dan honderd jaar geen bevestiging of erkenning van de Roomse keizers hadden ontvangen.⁶⁰ Met Hugo de Groot en de Duitse jurist Hermann Vultejus was Huber de mening toegedaan dat een beroep op verkrijgende verjaring ook tegen het hoogste imperium, de keizer, kon worden gedaan.⁶¹

Wie heeft gelijk? Er is veel voor te zeggen Ameland niet als leengoed van de keizer te beschouwen.⁶² Dat de Cammingha's geen leenmannen waren betekende dat hun niet verweten kon worden dat zij hun verplichtingen ten opzichte van de keizer niet naar behoren waren nagekomen. Dientengevolge kon Ameland om die reden niet teruggevalen zijn aan de keizer. Laatstgenoemde was dan ook niet bevoegd Zuhm met het eiland te belenen. De Cammingha's mochten zich beschouwen als vrije, allodiale heren. Daarenboven konden zij zich op 'immemoriale possessie' beroepen. Mede doordat zij

⁶⁰ 'Aangesien niet alleen d'eerste bezitters van het selve Eylandt zedert hondert jaaren herwaarts van d'eerste instellinge soo verre zyn afgewecken, dat sy noch van de laatste Roomsche Keyseren ende Koningen onse naaste Voorsaat en eenige bevestiginge en hebben ontfangen, noch eenige erkentnisse gegeven.' Nationaal Archief, archieven van de Nassause Domeinraad 1581-1511, inv. nr 1839.

⁶¹ 'Maar is het soo, dat die van Cammingha Amelandt over de hondert jaaren hebben bezeten, sonder den Keyser te kennen, waar sullen wy dan blijven met d'applicatie van dit *jus irrefragibile, quod usu atque consensu omnium gentium viget, quoque nihil magis ad quietem generis humani est necessarium; scilicet, quod praescriptione temporis immemoriali, cujusmodi sine dubio est centum annorum spatium, summis quoque Imperiis praescribatur, (..). Et quod Regalibus etiam contra ignorantem Imperatorem immemoriali tempore praescribatur, (..).*' Huber, noot 16, 25. Vert.: (Met toepassing van dit) onbreekbare recht, dat door gebruik en overeenstemming van alle volken van kracht is, en dat meer dan wat dan ook onmisbaar is tot rust van de mensheid; namelijk dat ook tegen het hoogste gezag wordt verjaard, door middel van de verjaring van onheugelijke tijd, waarvan de tijdsperiode zonder twijfel honderd jaar bedraagt. En dat inzake deze rechten zelfs tegen een onwetende keizer verjaring plaatsvindt door middel van de onheugelijke tijd. H. de Groot, *De iure belli ac pacis*, Leiden 1919, II, c. 4, 11 e.v.; H. Vultejus, *Tractatus de judiciis*, Kassel 1654, I, c. 9, 23; G. Noest, *Het algemeen staatsrecht, gebruikelijk in tyden van vrede en in den oorlog, opgehelderd uit de reden en het recht der natuur en der volken, volgens de orde en schikkinge van des Heeren Hugo de Groot's recht des oorlogs en vredes, en toegepast op de voornaamste gebeurtenissen*, Amsterdam 1753, II, 4^e hoofdstuk.

⁶² Vgl. Houwink, noot 1, 87.

volhardden en rustig in het zadel bleven zitten, zich gesteund wetend door de Verenigde Nederlanden, wisten zij de macht van de keizer en de zijnen te breken.

Einde van de onafhankelijkheid

De Cammingha's bleven heersen totdat in 1680 Frans Duco Cammingha, net meerderjarig geworden, kinderloos stierf. De heerlijkheid ging over op zijn moeder, Rixt van Donia. Na haar dood in 1681 was het moeilijk uit te vinden wie haar erfgenamen waren. Ameland kwam in handen van een dochter en drie kleinkinderen van de halfbroers van Keimpe van Donia, de vader van Rixt. Deze erfgenamen droegen allen de naam Thoe Schwartzenberg en Hohenlansberg.⁶³ In 1704 verkochten deze 'Heeren van Ameland' de 'Vrije en soeveraine Heerlijkheid van Amelandt met alle rechten van oppermacht' voor 700.000 Carolus gulden aan Johan Willem Friso, Prins van Oranje-Nassau, erfstadhouder van Friesland.⁶⁴ De heerlijkheid kon immers als zaak in de handel worden vervreemd. Op dat moment was Johan Willem Friso zeventien jaar oud en trad zijn moeder, Henriëtte Amalia van Anhalt-Dessau, op als voogdes en regentes. De Prins kwam zelden op het eiland. Door de verkoop werd de verhouding tot de Geünieerde Provinciën steeds inniger, vooral nadat Ameland wat het bestuur betreft gelijk werd gesteld met de overige domeinen, die privé-eigendom waren van de prins. In een geschrift uit 1732 lezen we dat Ameland werd beschouwd als een onafhankelijke staat, maar geëncloveerd in de Geünieerde Provinciën.⁶⁵ De plakaten die op het eiland werden uitgevaardigd waren woordelijk gelijk aan die van de Staten Generaal. De titel 'Vrij- en erfheer' van Ameland behoort ook vandaag de dag nog tot de titels van de koning der Nederlanden.

Toen de revolutie ook in Friesland weerklink vond en zowel de heerlijkheden als het erfstadhouderschap in de persoon van Willem V en zijn nakomelingen werden afgeschaft, werden de goederen van de Prins van Oranje, waartoe ook Ameland behoorde, op 24 februari 1795 door de provisionele representanten gesequestreerd.

Omdat het eiland een onafhankelijke heerlijkheid was, dat wil zeggen onafhankelijk van de Verenigde Nederlanden, concludeerde men dat de betekenis van de inbezitneming geen daad van jurisdictie was maar een daad van verovering. 'Het was een eigenaardige verovering, zonder geweld, een verovering, bewerkt alleen door beschikking van de veroveraar.'⁶⁶ Een veroverd land nu gaat over op de overwinnaar met alle rechten die de heer daar bezat en Ameland ging over in de handen van de Republiek. Voortaan werd er op Ameland niet meer recht gesproken 'in naam en vanwege Zijne Hoogheid' maar in

⁶³ Houwink, noot 1, 88.

⁶⁴ Zie voor de koopbrief: Nationaal Archief, archieven van de Nassause Domeinraad 1581-1811, inv. nr 1841.

⁶⁵ Brief van de secretaris van de Prinses, Marie Louise van Hessen-Kassel, die na de dood van haar echtgenoot Johan Willem Friso in 1711, het stadhouderschap waarnam voor haar minderjarige zoon Willem IV. Houwink, noot 4, 91.

⁶⁶ Houwink, noot 4, 93, 94.

VAN DER VEN

naam van de Staten-Generaal. Ameland werd gelijkgesteld met de Nederlanden. De inwoners vonden die gelijkstelling met de Nederlanden nog tot daar aan toe, maar van gelijkstelling met de Friezen wilden ze niets weten. De bode van de representanten van Friesland, die Friese plakaten naar het eiland overbracht, werd zelfs bedreigd. En de administratie van Ameland werd voor de Friezen angstvallig verborgen gehouden en in de war gebracht.

Vanaf 1795 was het gebeurd met Amelands onafhankelijkheid. Bij staatsregeling van 1801 werd Ameland ingelijfd bij het Departement Friesland. Het eiland zou niet meer los van Friesland geraken.

Slot

In 1998 vierden de Friezen het 500-jarig bestaan van de bestuurlijke eenheid, terwijl ze eigenlijk de vlag halfstok moesten hangen omdat het 500 jaar geleden was dat er een einde kwam aan de Friese vrijheid. Maar hoe het ook zij, op Ameland had men in 1998 geen enkele reden tot treurnis en kon men het glas heffen op het voortbestaan van Amelands onafhankelijkheid. Vanaf 1498 wist Ameland zijn onafhankelijkheid nog drie eeuwen lang te handhaven.

F.A.J. van der Ven

Groningen